

О.М. Левковець, к. е. н., доцент
НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ПРОЯВИ НЕЕФЕКТИВНОСТІ

Головною рушійною силою соціально-економічного розвитку країн за сучасних умов стає інтелектуальний потенціал нації, основою добробуту – результати інтелектуальної діяльності та засновані на них інновації. Інновації перетворились на систему перерозподілу багатств у світі, інтелектуальна власність (далі: ІВ) – на один із найважливіших ресурсів розвитку. Відтак актуальним є дослідження умов залучення та ефективного використання країнами цього ресурсу. Наявність потужної системи захисту прав ІВ донедавна визнавалась першочерговою серед таких умов, утім низка негативних тенденцій розвитку сфери ІВ привернула увагу до виявлення їх причин, розробки шляхів подолання. Класична економічна теорія інтелектуальної власності стверджує, що закон має визначати межі та забезпечувати захист прав власника для стимулювання інновацій. Права ІВ уможливають отримання доходів, від яких залежить розвиток науки, винагородження творців та підприємців. В обмін на надання виключності правоволодіння суспільство отримує доступ до товарів і послуг, що є результатами комерціалізації інновацій, більш високу якість, безпеку продукції. На жаль, сучасні реалії є іншими.

Скорочення життєвого циклу продукції спричинює переважне фінансування компаніями НДДКР, що дають швидкий результат, і негативно відбивається на рівні досліджень та розробок. У 2013 р. патентні витрати (судові тяжби, виплати, мирові угоди) провідних корпорацій світу у сфері високих технологій у 1,5 р. перевищать фінансування нових досліджень і розробок: вигідніше стало в такий спосіб отримувати прибуток, а не

впроваджувати інновації. Із зростанням ролі знань та інформації в процесі виробництва приватна ІВ з умови розвитку перетворюється на його гальмо, оскільки: 1) творчі працівники відгороджуються один від одного перепонами ІВ, комерційної таємниці; 2) одержання прибутку, відповідної матеріальної винагороди як головні цілі і мотиви діяльності вступають у конфлікт з умовами внутрішньої мотивації інтелектуальної праці. Система захисту прав ІВ може становити *загрози національній безпеці* країн. Наприклад, у 2006 р. Індія та США підписали угоду про співробітництво в сфері атомної енергії разом із угодою «Ініціативи в галузі сільськогосподарських технологій», в результаті чого американські ТНК отримали монополію на ринок насінного матеріалу та торгівельний сектор аграрного ринку Індії. Найбільш виразно недоліки сучасної системи захисту прав ІВ проявляються у таких сферах, як охорона здоров'я та ІКТ. Так, після виходу на ринок ліків-дженериків упродовж двох років по закінченню дії патентів на фармацевтичну продукцію вартість оригінальних ліків знижується в середньому на 37%. Очевидним є протиріччя інтересів ТНК, окремих країн та споживачів, суспільства в цілому. Збільшення термінів і зони чинності патентів, перекриття патентів, складність процедур патентування, зростання відповідних витрат – усе це сучасні реалії. Інструменти захисту прав ІВ застосовуються для блокування діяльності конкурентів (патенти, що блокують, що дезорієнтують, та ін.). Збільшення кількості взаємозалежних патентів породжує діяльність щодо зловмисного вилучення прибутку від володіння ними – патентні війни (наприклад, Apple і Samsung), патентний тролінг. *Патентний троль (ПТ)* – це компанія, що не виробляє продукцію, не веде досліджень, утім скуповує за низькою ціною велику кількість патентів або спеціально реєструє розпливчастий патент на винаходи, щоб потім подати позов до суду на компанії, які запускають у виробництво продукцію, виготовлену з використанням запатентованих елементів, вимагаючи завищену плату за ліцензію та «компенсаційні» виплати. Наслідками діяльності ПТ є: переорієнтування з піонерних винаходів на поліпшуючі інновації, патентування масових, майже стандартних процедур, викривлення сутності венчурного

бізнесу, нереалізовані ідеї, нестворені продукти; щорічні втрати світової економіки оцінюються у бл. 83 млрд. дол. Загроза порушення судових справ за позовами власників патентів змушує інших суб'єктів діяльності також звертатись до патентної системи – виникає ситуація, що нагадує *гонимву озброєнь у сфері ІВ*. Витрати на захист прав ІВ перекладаються на споживачів, що відбивається у зростанні цін на відповідну продукцію. Необмежені права ІВ створюють загрозу правам на власність матеріальну: її використання стає неможливим, оскільки пов'язане з мільйонами накопичених раніше прав ІВ.

Таким чином, проявами неефективності сучасної системи захисту прав ІВ є значне зростання трансакційних витрат у цій сфері за одночасного скорочення інноваційної активності провідних корпорацій світу, відсутності «проривних» інновацій, дедалі більшого дисбалансу інтересів власників об'єктів ІВ, творців, виробників, споживачів інноваційного продукту та суспільства в цілому. Пошук шляхів реформування інституційних основ функціонування сфери ІВ ведеться переважно в площині розробки заходів щодо обмеження термінів і спектру прав ІВ: поширення застосування механізму примусового ліцензування наразі невикористання захищеного патентом рішення, зменшення термінів захисту об'єктів ІВ; поширення *FRAND* - ліцензування (якщо технології, що можуть стати частиною стандарту на товар чи послугу, запатентовані приватною особою, органи зі стандартизації визнають патент основоположним і включають технологію до стандарту лише за умови, що власник патенту зобов'язується видавати всім бажаючим ліцензії на доступних умовах); застосування механізму державно-приватного партнерства; обмеження відшкодувань за порушення прав ІВ і т.п. Переконливих відповідей на питання щодо підвищення ефективності сфери ІВ не існує. Перспективними є дослідження в напрямку пошуку механізмів стимулювання інтелектуальної творчої праці та впровадження її результатів з позицій виокремлення творчої і ринкової підсистем, що мають різну мотивацію інноваційної активності - адже система захисту прав ІВ є лише однією з інституційних умов її розвитку (визначальною для інтенсивності, але не для спрямованості інновацій).